

МИЛЛИЙ ВА ТАЪЛИМИЙ ҶИИНЛАР БОЛАЛАР УЧУН ҲАЁТ МАКТАБИ

Розия Муродуллаева

Ўзбекистон, Қашқадарё вилояти,

Косон туманидаги 32-ДМТТ тарбиячиси

Аннотация: Ушбу мақолада миллий ва таълимий Ҷиинларнинг ва шу Ҷиинларда фойдаланиладиган Ҷиинчоқларнинг баркамол шахс тарбиясидаги аҳамияти, ўрни ҳақида сўз боради. Ҳозирги кунда унутилаётган миллий халқ Ҷиинлари, миллий Ҷиинчоқлардаги табиийлик ва янги ишлаб чиқилган Ҷиинлар, Ҷиинчоқларга қўйиладиган талаблар кенг ёритилган.

Калит сўзлар: таълим, тарбия, халқ Ҷиинлари, тақлидчанлик, бадиий, гигиеник, эстетик, катта моторика.

Аннотация: В данной статье говорится о значении и месте народно-познавательных игр и игрушек, используемых в этих играх, в воспитании всесторонне развитой личности. Широко освещены забытые сегодня национальные народные игры, натуральность национальных игрушек и вновь разрабатываемые игры, требования к игрушкам.

Ключевые слова: образование, воспитание, народные игры, подражание, художественные, гигиенические, эстетические, крупная моторика.

Abstract: This article talks about the importance and place of national and educational games and the toys used in these games in the education of a well-rounded personality. Today's forgotten national folk games, the naturalness of national toys and newly developed games, requirements for toys are widely covered.

Key words: education, upbringing, folk games, imitation, artistic, hygienic, aesthetic, large motor skills.

“Агар мендан сизни нима қийнайди?” деб сўрасангиз, фарзандларимизнинг таълим ва тарбияси деб жавоб берган бўлар эдим”, деган эдилар хурматли юртбошимиз Ш.Мирзиёев.

Ватанимизнинг равнақ топиши жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллаши, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, фан, таълим, маданият соҳаларидаги ривожни кўп жиҳатдан ёшларнинг таълим тарбиясига боғлиқ.

Ўзбекистон азал азалдан буюк саркардалар, мутафаккирлар, алломалар юрти сифатида тан олиб келинган. Бугунги кунда ҳам бу эътирофга чин

маънода лойиқ бўлиб келмоқдамиз. Бунинг ортида ўз фарзанди келажагини юрт тақдири билан боғлайдиган ота - оналаримиз ва келажагимиз бунёдкорлари бўлган тарбиячи педагогларнинг тинимсиз, машаққатли меҳнатлари ётибди.

Ҳар биримиз беғубор болалигимизни эслаганимизда ўша сеҳрли оламга бир саёҳат қиламиз. Болаликдаги энг гўзал хотираларимиз дўстларимиз, опа-укаларимиз билан ўйнаган ўйинларимиз билан боғлиқ. Биз шу ўйинларда улғайганмиз, катталарга тақлид қилганмиз, ғалаба нашидасини сурганмиз гоҳида эса мағлубият аламини таътиб кўрганмиз.

Ҳозирги кун педагогикасида болаларга таълим - тарбия беришда замонавий педагогик технологиялар, мултимедия воситаларидан фойдаланиш билан бир қаторда таълимий ва миллий ўйинлардан ҳам фойдаланиш илгари сурилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунида таълим ва тарбияга миллий ҳамда умуминсоний кадриятларнинг сингдирилганлиги принципи бугун таълим олишнинг ҳамма шакллари берилиши жараёнида миллий кадриятлар руҳида бўлишига аҳамият берилган. Миллий ўйинлар асосида ташкил этилган таълимий фаолият ёки билим бериш билан бирга болаларни ҳаёт дарсига айланиши, уларни нафақат таълимнинг кейинги босқичига, балки уларни ҳаётга тайёрлаши лозим.

Болалар ҳаётида ҳар бир ўйин драматик бир асардай, ҳаётининг қай бир парчаси, қай бир дарди, қай бир муаммосини акс эттирувчи сахна асаридай бўлиб, унинг муаллифи ҳам тағин ўша болаларнинг ўзлари. Бунда болаларнинг ижодкорлик салоҳиятлари, қобилиятлари, ҳақиқатдан, намоён бўлади. Зеро, болалар ўйнаб завқ олади, ўйнаб курашга тушади, ўйнаб мағлубият аламини тотади, ўйнаб ғолиблик нашидасини суради, ўйнаб ўрганади, ўйнаб кашф этиш ва ижод қилиш илмини ўзлаштиради, ўйнаб куйлайди, ўйнаб ҳамдардлик ҳамкорлик туйғусини туяди, ўйнаб бирлашади, ҳатто ўйнаб жудо бўлади ёлғизланади. Албатта, ҳар биримизнинг ҳаётимиз давомида бу ҳисларни кўнглимиздан ўтказганмиз.

Кўпинча болалар ўйинлари тақлидий моҳиятга эга. Чунки болалар катталарга тақлид қила туриб ўйнайдилар. Тақлид улар учун оламини ва одамни ўзлаштириш воситасига айланади. “Халқ оммаси бағрида кечаётган болалар турмушининг алоҳида нуқталари бор”, - деб ёзган эди рус фолклоршуноси Г.Виноградов. “Болалар ўзларини айрим ажратилган алоҳида олам сифатида англашади ва яшашади. Катталар иштирокисиз ҳам ўйнай билишади, ўйнаб туриб ўрганади, бевосита катталардан эмас, ўз акасида улар меросини

Ўзлаштиради, рақсини ўрганади – яна ўша катталардан эмас, кўпинча улардан оламшумул сир тутган ҳолда шу тариқа атрофни ўраган муҳитни англаш ҳар гал ҳам катталар таъсири ва раҳбарлигида кечавермайди”.

Шунга қарамай болалар ҳаётида тақлидчанликнинг етакчи тамойиллигини рад этолмаймиз. Ўйинлар халқимиз тарихининг кўзгуси ва ажралмас қисмидир. Ўйинларда ҳаракатни юзага келтирувчи воситалар турлича намоён бўлади. Шу хусусиятга кўра улар уч ички хусусиятга эга.

1. Соф ҳаракатдан иборат ўйинлар. Буларни тақлидий ўйинлар ҳам дейиш мумкин. Чунки ҳаракат тақлид асосида юзага келади. “Алмаш қадамлар”, “Она товук ва ҳакка”, “Бекинмачок”, “Қувлашмачок”, “Жик-жик” ва бошқалар. Айниқса, соф ҳаракатдан иборат ўйинлар мактабгача ёшдаги болалар ва кичик мактаб ёшдаги ўқувчиларнинг энг сеvimли ўйинларидир.

2. Ҳаракатни предметлар бошқарадиган ўйинлар. Булар кичик ҳамда ўрта, ўсмир ёшдаги ўқувчиларга мос бўлиб, улардаги ҳаракатни тупроқ, танга, лой, данак, ёнғоқ, рўмол, чиллак, тўп, ёнғоқ, кўғирчоқ ҳамда турли - туман ўйинчоқлар юзага келтиради.

3. Ҳаракатни сўзи бошқарадиган ўйинлар. Бу ўйинларнинг фолклористик хусусияти бўлган ва ўйинда кўшиқ ҳаракатни юзага келтирган ва бошқарган. “Оқ теракми, кўк терак”, “Олмача дўм-дўм”, “Қўрғон олиш”, “Бойланди”, “Музлатамиз” ўйинлари шулар жумласидандир.

Ўтмишда, даставвал, болалар ўйинлар ўйнаш учун ўйинчоқларни бевосита ўзлари ясаган. Масалан, “Чиллак” ўйнаш учун “чиллакдаста, чиллак чўплар”ни терак ва бошқа дарахтлар чўпларидан тайёрлашаган. Қизлар кўғирчоқ яшаш учун 2 дона тугма, пахта, озгина мато, ип, бўёқлардан фойдаланишган ва ўша нарсаларни қидириб изланганлар. Худди шу сингари турли ўйинлар учун “камонлар, варраклар, сув солиб пуфлаганда саярайдиган булбулчалар, парраклар, коптоқлар, рақамли карточкалар, қамиш танасидан найчалар” ва ҳоказолар ясаб олишган. Бу ўйинчоқлар болалар учун соғломлаштирувчи манба ҳисобланган ва улар ақлан расо, руҳан тетик, жисмонан бақувват бўлиб войага етишган. Сув ва тупроқ бор жойда эса ҳақиқий санъат асарлари яратишган. Ўз тасаввур-кечинмаларини, қизиқишларини, орзу – умид, истакларини, ўй– хаёлларини мана шу лойда акс эттирганлар.

Ўйин тақазо этган вазиятларда болалар ихтирочилик, ижодий изланувчанлик қобилиятларини намоён этадилар.

Машхур педагог А.С. Макаренко “Яхши ўйин фаолияти – яхши бажарилаётган меҳнатга ўхшайди. Мана шунинг учун болалар ўйин фаолиятида ўзларини қандай намоён этсалар, катта бўлганларидан сўнг меҳнат фаолиятларида ҳам ўзларини шундай намоён этадилар” дейди. Шунда уларнинг қанчалик даражада иқтидорлиги, қайси касб-ҳунарга қизиқишлари, нималарни орзу қилишлари очик-ойдин билиниб турган. Ана шундай жамоавий ўйинларда болаларда бир бирига бўлган соғлом рақобат ҳисси, меҳр-оқибат, бир бирига ёрдам бериш, бирлашиш ҳисси, бошлаган ишини охиригача тугаллаб қўйиш кўникмалари шаклланган. Бундан ташқари, болар ўйинларда табиий нарсалар: сув, қум, лой, тупроқ, йўғоч, ёнғоқ, тош, қоғоз, дарахт новдалари, ун ва сувдан тайёрланган елимлардан фойдаланганларида саломатликлари учун фойдали бўлган.

Педагогикада ўйинчоқларга 3 хил талаб қўйилади.

Педагогик талаблар: Ўйинчоқ образи ва мазмунининг бола тарбиясига мувофиқлиги, жамиятимиз нуқтаи назарига мос келиши, ғоявий жиҳатдан қиммат бўлиши.

Гигиеник талаблар: Ўйинчоқ қандай материалдан ва рангдан тайёрланганлиги, боланинг ҳаётига ҳеч қандай хавф солмаслиги, яхши тозаланиш мумкинлиги асосий талаблардан ҳисобланади.

Бадий талаблар: Шакл, бўёқ ва безакларнинг ҳар томонлама уйғунлашуви, бир бирини ранг ва шакл жиҳатдан тўлдириб, таъкидлаб, ўйинчоқнинг бадий ифодалилигини оширади.

Афуски, 50-60-йилларда тайёр маданий ўйинчоқлар яъни пластмасса машиналар, милтиқчалар, коптокчалар, сунъий толали Барби ўйинчоқлари болаларнинг ижодкорлик, топқирлигини бирмунча заифлаштириб қўйди. Ўғил болаларнинг топгани тайёр футбол, қизалоқларнинг ўйнагани эса ўша қўғирчоқларга айланиб қолди. Бу ҳозирги кундаги долзарб муаммо сифатида қаралади ва ота - оналар ва педагогларнинг зиммасига улкан масъулият юклайди.

Мен ҳам ўз педагогик фаолиятимда болажонлар билан “Ўйнаб ўрганамиз” шиори остида кўп бор миллий ва таълимий ўйинлардан фойдаланаман. Иш жараёнида педагогик жамоамга ҳам миллий ўйинлар ҳамда таълимий ўйинларнинг афзалликлари, ютуқларини тарғиб қиламан ҳамда хоҳ у мактабгача таълим ташкилоти бўлсин, хоҳ мактаб бўлсин болаларга таълим-тарбия бериш жараёнида юқори самарадорликка эришиш мумкинлигини тарғиб этаман. Кўпинча педагогик фаолиятимда миллий ҳамда таълимий

ўйинлар асосида семинарлар, очиқ фаолиятлар ташкил этиб, бу ўйинларнинг унутилиб кетаётганларини ва ўзим ишлаб чиққан янги замонавий вариантларини намоёниш этаман.

Хусусан, “Она товук ва ҳаққа” ўйини соф ҳаракатдан иборат ўйин. Бу ўйинда болалар аралаш ҳолда қатнашсалар-да, қиз болалар кўпроқ ўйнашади. Бир бола она товук, қолганлари жўжа, яна бир бола ҳаққадан ҳимоя қилиши керак. Агар ҳаққа жўжаларнинг ярмисини ўзига тортиб олса, она товук билан ҳаққа ерга узун чизиқ тортиб иккови бир бирларининг қўлидан ушлаб тортишади. Қайси бири чизиқдан ўтса, ўша ютқизган ҳисобланади.

“Ўтира тур” ўйини бу ўйин буйруқни тескари бажариш асосида қурилган. Санама орқали ўйинбоши аниқлангач у барчага: “Ўтир” деб буюради. Шунда ҳамма сакраб ўрнидан туриши керак. “Тур” деган буйруқ берилганда эса ҳамма ўтириб олиши зарур. Кимда ким шу буйруқлар талабини айнан ижро этса, ўйиндан чиқарилади. Ўйин то охириги бола қолмагунча давом этади ва ғолиб ҳам шу охирида қолган бола ҳисобланади. Ўйинда 7-8та бола қатнашади. Ўйин болаларни сезгирликка, хушёрликка ўргатади.

“Тезкорман, Топқирман, Дономан” ўйини боғча ва мактаб ёшдаги болар учун ишлаб чиққан ўйинларимдан биридир. Бу ўйиндан мақсад: болаларнинг рангларни ажратиш қобилиятини шакллантириб, уларнинг тезкорлигини, диққат - эътиборини, сергаклигини ошириш ва аниқлашдир. Бу ўйинда давлат талабларининг биринчи “Жисмоний ривожланиш ва соғлом турмуш тарзининг шаклланиши” соҳасидаги кичик соҳа “Катта маторикаси” гавда ҳаракатларини яна-да шакллантиради. Қўйида унинг қоидалари ва бориши билан танишамиз.

Керакли жиҳозлар: столлар, рангли қоғозлар, доска, бўр ёки оқ қоғоз, ручка. Педагог олдиндан предметларни ёзиб қўяди 5та 10 та ёки 15 та болаларнинг ёшига қараб 2та кетма-кет жойлаштирилган стол устига қизил, яшил, қора, оқ, кўк, сариқ каби рангларни бир қатор қилиб ёпиштириб чиқади. Ўйинга 2та бола таклиф қилинади ва столнинг икки томонида қарама - қарши ҳолатда туришади. Тарбиячи ёзиб тайёрлаб қўйган сўзларидан айта бошлайди. Масалан, қулупнай. Болалар сўзни эшитганидан оқ қулупнай мевасининг ранги қизиллигини идрок этиб тезликда қўлларини қизил ранг устига қўйишлари керак бўлади. Қўлларни қўйишда “ўнг қўл” қоидасига амал қилинади. Ҳар бир биринчи бўлиб қўйилган қўл учун бир балл берилади ва натижалар қоғозга ёки доскага педагог ёки бошқа болалар томонидан ёзиб борилади. Ўйинда барча болалар бевосита ҳакам сифатида кузатиб борадилар. Шу тариқа сўзлар кетма-кетлиги давом эттирилиб иштирокчиларга эшиттирилади. Педагог болалар

сергаклигини яна-да ошириш мақсадида хона гуллари, дарсликлар муқоваси, мактаб ёки боғча биносини, хонада мавжуд ўқув қуролларини ҳам келтирилиши мумкин. Ҳамма белгиланган сўзлар ўқиб бўлингач ўйиннинг иккинчи босқичига ўтилади. Бунда педагог ўқиб эшиттирган сўзларини ишторокчилар қай даражада хотирасида муҳраб қолганлигини текширади. Эслаб қолинган ҳар бир предмет учун ҳам яна бир баллдан берилади ва ҳисобланади. Ўйинда фаол иштирок этган болалар рағбатлантириладилар. Ўйинни ҳафта мавзуларига тегишли предметлардан фойдаланган ҳолатда ҳам олиб борса бўлади. Масалан, мева ва сабзавотлар, гуллар, ўсимликлар ва бошқалар. Бу ўйинни мактабга тайёрлов, бошланғич синф ёки мактаб ўқувчилар билан ўйнаганда предметларни рус ёки инглиз тилида ҳам айтиш мумкин. Мактабгача таълим ташкилотларининг кичик ва ўрта ёшли гуруҳлари билан бу ўйинни ташкил этганда рангларнинг ўзини айтиб ўйнаш орқали - болажонларнинг рангларни ажратиш қобилиятларини, тезкорлигини ошириш мумкин.

Инсоннинг саломатлиги, серғайрат бўлиши, жисмоний камолотга эришиши фақатгина унинг турмуш тарзи, меҳнат ва уй рўзғор фаолияти билан таъминланмайди. Балки ҳар бир халқни ўз тарихий, маданий, ижтимоий, иқтисодий тараққиётига хос бўлган мазкур халқ томонидан кашф этилган миллий ўйинлар, сайллар, урф-одатлар ва спорт турлари воситалари ёрдамида ҳам амалга оширилади. Шундай экан ёш авлодни ҳар томонлама жисмонан, руҳан, маънан баркамол қилиб тарбиялаш учун ўзбек халқимизнинг миллий ўйинлари, урф-одатлари, қадриятлари билан биргаликда таълим-тарбия беришимиз лозим.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонун. – Тошкент: 2020.
2. Шавкат Мирзиёев сўзи. (<https://m.facebook.com/photos>).
3. Қодирова Ф. Мактабгача педагогика. – Тошкент: 2019.
4. Охунжон Сафаров. Ўзбек халқ болалар ўйинлари. –Тошкент: 2013.
5. Жалилова С. Мактабгача ёшдаги болалар психологияси. (Касб- хунар ва педагогика коллежлари учун ўқув қўлланма) – Т.: Файласуфлар, 2013. -Б.295.